Corneliusoctaaf

In september werd en wordt in de kerk van Schin op Geul het Cornelius-octaaf gevierd, verder speelt deze heilige in ons dorp een belangrijke rol als beschermheilige van onze fanfare.
Het leek ons daarom goed een artikel aan deze heilige en de gebruiken rond de viering te wijden.
Een werkgroep bestaande uit Wim Baetsen, Jan Hendrikx, Frans Vanmeulebrouk, Wim Vanmeulebrouk en Fon Weusten heeft via interviews gepeild welke herinneringen bedevaartgangers hebben overgehouden aan de Corneliusviering. Frans Vanmeulebrouk heeft zich daarnaast verdiept in de historie van deze devotieverering.
De werkgroep dankt iedereen die, via een interview of aanlevering van foto's of documenten, heeft bijgedragen aan de totstandkoming van dit artikel.

Inleiding

Voor de modale katholiek van de eenentwintigste eeuw buiten Schin op Geul betekent de naam "heilige Cornelius" waarschijnlijk niets. De mensen in het dorp zal het in ieder geval iets zeggen; men denkt dan aan het Cornelius-octaaf in september en weet van drukte in de kerk - in ieder geval in een niet zo ver verleden. Om een jaarlijkse gebeurtenis als het Corneliusoctaaf op zijn juiste waarde te schatten moeten we ons verplaatsen naar het Limburg van de negentiende eeuw. Weliswaar bevatte ons onderzoek informatie uit de middenjaren van de twintigste eeuw, maar we mogen er van uitgaan dat de mentaliteitsveranderingen als gevolg van de opkomst van de industrie en de mijnbouw in Limburg in een dorpsgemeenschap zoals Schin op Geul en directe omgeving, nog niet zo in de volle breedte hebben doorgewerkt.

We hebben van Limburg zo rond 1850 geen duidelijk beeld meer. Veel van de volgende kwalificaties zullen voor ons dorp in meerdere of mindere mate ook nog wel gelden in de tijd tot de Tweede Wereldoorlog. Limburg was een typisch agrarische provincie, relatief dun bevolkt en doorgaans met een laag welvaartspeil. Op enkele steden na een aaneenschakeling van kerkdorpen en gehuchten. De strijd om het bestaan had bij de bewoners absolute prioriteit en deze strijd werd geleverd volgens vaste schema's, die de lokale traditie aanreikte. Het leven verliep in deze gesloten samenleving volgens gekanaliseerde relatiepatronen, waarin het grote gezin en de familie centraal stonden. De horizon van de meeste Limburgers was doorgaans beperkt tot de naaste omgeving, enkele buurdorpen, waaruit eventueel ook de huwelijkspartners werden gerekruteerd.

OCTAAF
ter ere van H. CORNELIUS
te SCHIN OP GEUL

van zaterdag 11 september
t/m zondag 19 sept. 1993

H. CORNELIUS
SCHIN OP GEUL

Zaterdag 11 september
Opening van het Octaaf
H. Mis om 19.00 uur
met relikwie-verering en zegen

Zondag 12 september
H. Missen om 9.30 en 11.00 uur
met relikwie-verering en zegen
's middags van 14.00 uur tot 17.00 uur
gebed, relikwie-verering en zegen

Maandag 13 september
t/m vrijdag 17 september
H. Missen om 9.00 en 19.00 uur
met relikwie-verering en zegen
's middags van 14.00 uur tot 16.00 uur
gebed, relikwie-verering en zegen

Feestdag H. Cornelius
op donderdag
de H. Mis van 19.00 uur is een plechtige dienst

Zaterdag 18 september
H. Mis om 19.00 uur
met relikwie-verering en zegen
's middags van 14.00 uur tot 16.00 uur
gebed, relikwie-verering en zegen

Zondag 19 september
H. Missen om 9.30 en 11.00 uur
met relikwie-verering en zegen
's middags van 14.00 uur tot 17.00 uur
gebed, relikwie-verering en zegen

muurposter uit 1993

Er is wel eens berekend dat in het midden van de negentiende eeuw meer dan 70 % van de bevolking geboren was in zijn woongemeente, met andere woorden: men bleef zitten waar men zat. Contacten buiten het dorp bleven doorgaans beperkt tot familiefeesten, marktbezoeken, kermissen en bedevaarten.

Het katholieke geloof was in het sociale klimaat van Limburg een overheersende factor. De parochieclerus trad op als de behoeder van het traditionele cultuurpatroon. Devotionele broederschappen, volksmissies, bijzondere devoties speelden hun rol. Het maatschappelijk leven verliep in belangrijke mate op het door de Kerk gestelde ritme en volgens de kerkelijke normering.

Cornelius

Wie is nu die heilige Cornelius die in Schin op Geul vereerd wordt? Een spectaculair heiligenleven vol bijzondere gebeurtenissen heeft Cornelius niet gehad, althans dat kennen wij niet. Hij leefde in de derde eeuw en werd in 251 tot (eenentwintigste) paus gekozen. Een onbekommerde ambtsperiode kende hij niet - hij moest zelfs rekening houden met een concurrent als tegenpaus. Twee jaar na zijn keuze werd hij door de keizer buiten Rome verbannen. Over zijn dood doen twee verschillende verhalen de ronde. De ene versie leert dat er van onthoofding sprake is, de andere spreekt van dood door uitputting tijdens zijn verbanning. Cornelius ligt begraven in de catacomben van Calixtus aan de Via Appia te Rome.

Waarom wordt Cornelius aangeroepen?

In Schin op Geul wordt de H. Cornelius vooral vereerd als patroon tegen zenuwziekten; nog steeds vraagt men zijn voorspraak bij lichamelijke klachten, maar de nadruk is verschoven naar geestelijke noden als stress en relatieproblemen. Hier in de omgeving en het aangrenzende buitenland noemt men naast epilepsie een breed scala van (vooral zenuw-) aandoeningen: stuipen, krampen, stress en burn-out; daarnaast worden ook oorontsteking en andere (kinder)ziekten als werkterrein van de heilige genoemd.

Overigens beperkt het volksgeloof de verering van Cornelius niet tot de ‘vallende ziekte’. Vooral in Zuid-Europa weet men zijn hulp in te roepen voor ziekten van het hoornvee en huisdieren. De verbinding met het hoornvee leidt men wel eens af uit de naamsrelatie met “cornus”, het Latijnse woord

voor hoorn. Erg waarschijnlijk is deze theorie niet, maar men moet de fantasie van de bedenkers bewonderen, alsof onze voorgangers in de vroege middeleeuwen zo algemeen en uitgebreid van het Latijn op de hoogte waren. Een deel van de bezoekende gelovigen kwam dus om hulp bidden ter voorkoming van ziekten van het vee, zoals dat vooral in zuidelijker streken voorkwam. Tijdens de Corneliusviering werd brood, dat men zelf meebracht, gewijd en dan bij thuiskomst aan het vee gevoerd.

Deze aspecten hebben ongetwijfeld te maken met de Corneliusviering die we in Schin op Geul kennen. Maar er speelt nog een factor mee, buiten de godsvrucht en de devotie. Jan Bosch, een van de interviewpartners, wees er op. Mensen die zorgen hadden over hun gezondheid, bezochten het Corneliusoctaaf. Zij deden dit uiteraard in vertrouwen dat dit zou helpen. Zij zochten geestelijke en materiële bescherming, “nood leert bidden”. Maar het bezoek was ook een uiting van de sociale band die het geloofsleven bood: de verbondenheid met de andere kerkbezoekers, als het ware lotgenoten, was een ondersteunende factor.

Waar wordt Cornelius vereerd?

Merkwaardigerwijs is van deze heilige zoals gezegd relatief weinig bekend en er is nauwelijks een verklaring voor de verering in verband met de ziekte epilepsie of met dierziekten. Deze combinatie roept meteen al vraagtekens op. Niettemin is deze devotie hier in het land van Maas en Rijn wijd verbreid.

Het begin van de verering van Cornelius is te traceren in de elfde eeuw. In onze regio is vooral de abdij in Kornelimünster, bij Aken, het langdurig middelpunt van deze godsvruchtige traditie geweest. Toen deze abdij in 1802 in de Franse tijd werd ontmanteld verdween deze verering niet maar nam de plaatselijke parochie deze functie van de abdij over. Vanuit Kornelimünster, waar sinds de negende eeuw belangrijke relieken van hem worden bewaard, is deze devotie in Limburg verspreid en de opheffing van de abdij heeft deze verspreiding nog bevorderd. Ook de vondst van de catacomben van Calixtus aan de Via Appia bij Rome met Cornelius’ graf gaf een extra impuls aan de verering.

Er zijn stemmen die naderhand de onderdrukkende maatregelen van de Duitse staat tegenover de katholieke kerk (de zogenaamde Kulturkampf in de jaren zeventig van de negentiende eeuw) als achtergrond zien voor de verspreiding en activering van deze heiligenverering in het nabije buitenland.

Of de verwerving van een reliekhouder in 1880 door de parochie van Schin en een beeld van Cornelius in 1885 daarmee in verband staan, zoals pastoor Mol vermoedt, is niet te documenteren.

bidprentje ca. 1950

De eerste bewijzen voor het bestaan van een bijzondere devotie voor H. Cornelius te Schin op Geul dateren uit 1859, toen de kerk naast een Corneliusreliek ook een aflaat verwierf, eenmaal per jaar te verdienen op zijn feestdag of in het octaaf daarvan. Bovendien kreeg de kerk in hetzelfde jaar toestemming tot expositie van het H. Sacrament op de feestdag en in het octaaf.
Volgens van Rooijen, die een boek heeft geschreven over de Corneliusverering in Nederlandse parochies, staat vast dat op zijn minst sedert 1873 bedevaartgangers uit de omliggende regio het octaaf bezochten.

Intussen kennen we 630 plaatsen waar men deze heilige in het bijzonder vereert: 210 in België, 185 in Duitsland, 80 in Frankrijk en ongeveer 70 in Nederland – geen slechte score voor een heilige waar men weinig of niets van weet. Men verklaart de verbreiding van deze heiligenverering vaak vanuit het beeld dat de aandoening epilepsie zeker in vroeger tijden opriep. Een epileptisch insult kan natuurlijk een dramatisch beeld opleveren met krampen, spierschokken, stokkende ademhaling, weggedraaide ogen en bewusteloosheid. De achterliggende oorzaak was (en is nog steeds) niet helemaal bekend. Dat men daar hulp bij zocht valt te begrijpen.

Cornelius wordt dus vereerd als patroon tegen zenuwaandoeningen in heel Europa, maar vooral in onze streken. Er is een onderzoek van prof. Matthias Zender, over de betekenis van de middeleeuwse heiligenverering voor de volkskunde, waarin Cornelius op één lijn wordt gesteld met de heiligen Lambertus (Luik), Servatius (Maastricht), en Gertrudis (Nivelles) – de plaatsnamen geven de centra van de verering aan. Er zijn een aantal plaatsen in Zuid-Limburg, waar sprake is van een min of meer vergelijkbare Corneliusviering, als het ware de concurrenten naast de deur : Bocholtz, Borgharen, Dieteren, Heerlerheide, Lutterade-Krawinkel, Oost-Maarland en Overhoven. De bezoekers van het octaaf in Schin op Geul kwamen overigens al jaren lang uit heel Zuid-Limburg.

De kerkelijke viering van Cornelius

De viering van het Corneliusoktaaf vindt plaats rond de 16^{e} september, de sterfdag van de heilige. Het octaaf verloopt van zondag tot en met zondag. Tijdens die periode neemt het beeld van de heilige een prominente plaats in. Dit beeld werd aangekocht in 1885. Op oude foto's van het kerkinterieur staat het beeld vooraan in het middenschip tegen de muur tegenover de preekstoel. Later heeft het lange tijd aan de zuidelijke zijmuur gestaan in het

smalle deel van de kerk en werd het jaarlijks voor het Corneliusfeest verplaatst naar het priesterkoor. In 1996 heeft het beeld een vaste plaats gekregen op het voormalige St.Jozefaltaar in de zuidelijke zijbeuk.

De parochie beschikt over een fragment uit het gebeente van de heilige in een vergulde ronde theca, verkregen in december 1936, onder meer door bemiddeling van de toenmalige nuntius in Den Haag, mgr. Giobbe. Gedurende het octaaf wordt deze op het hoofdaltaar geplaatst. Een ander reliekcertificaat vermeldt een botsplinter; het certificaat is uitgegeven in 1857. Deze reliek is echter niet meer aanwezig (kwijtgeraakt ?)

De kerkelijke viering is in de loop der tijd nauwelijks veranderd. Een plechtige hoogmis op de eerste zondag was het begin, bezocht door parochianen en bezoekers van buiten. De kerk was daarbij overvol. Na de mis volgde een zegening en de verering van de relikwie. Na de middaguren werd opnieuw de kerk druk bezocht voor een bijzonder “lof “, een vorm van een kerkdienst die we nu waarschijnlijk niet vaak meer zullen aantreffen. Ook na dit lof volgden zegeningen en verering van de relikwie. Vooral deze middagdiensten werden bezocht door complete gezinnen. De doordeweekse dagen die volgden kenden ook een of meerdere missen en middagbijeenkomsten in de kerk en op de tweede zondag werd de heilige op dezelfde manier gefêteerd als op de eerste. Op de woensdag is er een bijzondere kinderzegening. De bezoekersaantallen voor deze vieringen waren redelijk indrukwekkend, al lopen ze naderhand wel terug. Buiten de Corneliusweek kwam het enkele keren per jaar voor dat de pastoor om een Corneliuszegen werd gevraagd.

Vroeger werd het octaaf gecombineerd met een “missie” , – ook een begrip dat we nu niet meer zullen kennen. In 1936 werd besloten de missie in februari te houden en deze tijdens het Corneliusoctaaf te vernieuwen. Deze missies werden verzorgd door de Paters Redemptoristen uit Wittem. Oudere dorpsgenoten weten nog smakelijk te verhalen van indrukwekkende dagelijkse preken, die godsvrucht en christelijk gedrag moesten opwekken en zondig gedrag voorkomen. Een “missie” was in feite een reeks kerkelijke diensten (mis of lof) waarbij de gelovigen middels een ferme preek werden aangespoord tot christelijk gedrag om de latere veroordeling tot de hel zoveel mogelijk te vermijden. Als men de verhalen mag geloven ging het daarbij “van dik hout zaagt men planken”. De attractieve kanten van een zondig leven werden meer dan zwart gemaakt. Vaak moesten de jeugdige misdienaars tijdens de preek de dienst verlaten; de inhoud van Gods woord, zoals het toen verkondigd werd, was voor jeugdigen kennelijk niet geschikt.

interieur kerk Schin op Geul vóór 1928

Het kan natuurlijk ook zijn dat de parochiegeestelijkheid wilde voorkomen dat de jongens op verkeerde gedachten werden gebracht.

De economische gevolgen van de Corneliusviering voor de kerk

Zoals al vermeld hadden de bedevaartgangers doorgaans dezelfde gedragslijn: men bezocht met het gezin een dienst en zegening. Vervolgens eerde men de relikwie en verliet men de kerk weer. Bij de uitgang had men de gelegenheid om Corneliuswater of gewijd brood, medailles of andere devotionalia te kopen.

De drukte in de kerk en naderhand in het dorp had natuurlijk ook financiële consequenties. Uit de tijd van de eerste wereldoorlog is bekend, dat de "omzet" in de kerk, gemeten aan de inkomsten uit de offerblokken, in deze week hetzelfde bedroeg als normaal in ruim twee maanden. Daarbij kwam dan nog de omzet van de devotie-artikelen, die in het kerkportaal aan de man werden gebracht. Vanaf de jaren veertig bracht het Corneliusoctaaf honderden guldens per jaar op. Sinds 1940, waarschijnlijk al eerder, zijn tijdens de Corneliusweek devotiekaarsen, Corneliusboekjes, prentjes, medailles en flesjes met gewijd Corneliuswater verkrijgbaar. Vanaf 1994 wordt in een winkeltje in het kerkportaal een aanmerkelijk uitgebreider assortiment Cornelius- en andere devotionalia aangeboden. Op de eerste dag van de feestweek wordt de hele voorraad door de pastoor met een speciale formule gezegend. In dit portaal staat ook een bruine stenen pot (ca. 60 cm hoog) waarop een wit kruis en een kraantje zijn aangebracht en waar de vereerders Corneliuswater kunnen tappen.

Aardig is het verschil te melden in de zorg waarmee men met het gewijde water omging. Pastoor Pol instrueerde in zijn tijd de misdienaars ervoor te zorgen dat men niet meer dan de helft van het vat mocht laten leegmaken, alvorens het weer bij te vullen. Gewijd water kon zo zijn eigenschappen kennelijk probleemloos overdragen op niet gewijd materiaal, aanlengen zonder te verdunnen dus. Gène Palmen, de koster, was beduidend ruimhartiger – maar hij moest dan ook met het water slepen. In zijn optiek was een bodempje voldoende om aan te lengen. Uiteraard was van een verschil in werkzaamheid niets te merken.

De economische gevolgen van het octaaf voor de neringdoenden

De meeste bezoekers kwamen uit de directe omgeving in Zuid-Limburg, al weet een enkeling nog dat ook familie uit het buitenland of het noorden de

weg naar Schin in september wist te vinden. Men kwam naar Schin op Geul te voet of met de fiets, als men niet te ver weg woonde en dus trein of bus moest nemen. Een ondervraagde kon zich de tocht te voet nog goed herinneren. De heenweg vanuit Klimmen was geen probleem, bergaf via Walem liep redelijk gemakkelijk ondanks het feit dat asfalt nog ontbrak. Na het bezoek aan de kerk en café van Weersch kwam echter aan de berg geen einde, maar gelukkig was er boven café Keulers, waar het gezin kon pauzeren.

De cafés rond de kerk profiteerden zeker van de bedevaartgangers. Pierre Siepers memoreerde een drukte van belang in het café van zijn vader ("een halve vlaai koste 75 cent"). Er waren enkele fietsenstallingen, bij Siepers en Lies Rijcken, en dan was het spannend om te zien wie de omzet werd gegund. Pierre: "Als we een goede dag troffen, hadden we wel 20 fietsen, à vijf cent per fiets".

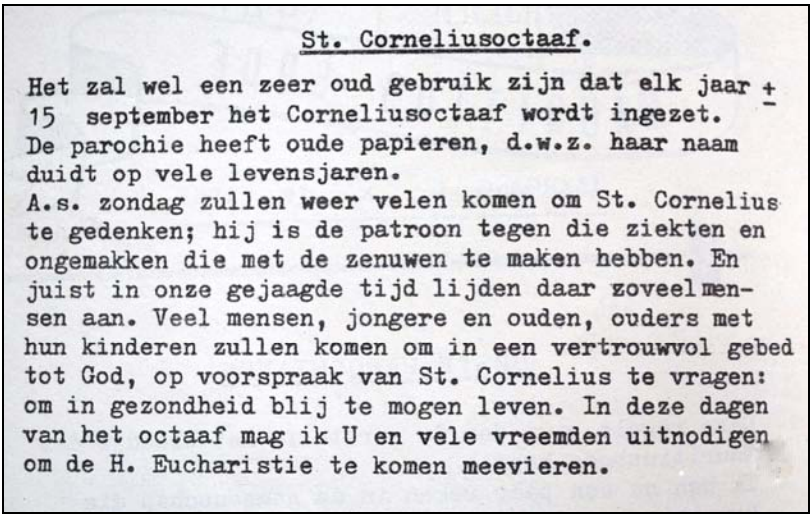

St. Corneliusoctaaf.

Het zal wel een zeer oud gebruik zijn dat elk jaar ± 15 september het Corneliusoctaaf wordt ingezet. De parochie heeft oude papieren, d.w.z. haar naam duidt op vele levensjaren.
A.s. zondag zullen weer velen komen om St. Cornelius te gedenken; hij is de patroon tegen die ziekten en ongemakken die met de zenuwen te maken hebben. En juist in onze gejaagde tijd lijden daar zoveel mensen aan. Veel mensen, jongere en ouden, ouders met hun kinderen zullen komen om in een vertrouwvol gebed tot God, op voorspraak van St. Cornelius te vragen: om in gezondheid blij te mogen leven. In deze dagen van het octaaf mag ik U en vele vreemden uitnodigen om de H. Eucharistie te komen meevieren.

aankondiging in de Mauritiusbode (1969)

De bezoekers zorgden voor een levendig dorpsbeeld rond de kerk. Velen bezochten hun familie, die daarvoor uiteraard een goed gastheer wilde zijn. We zagen een bewaard gebleven kasboek van winkelier Hubert van Loo uit

de jaren 1915 en 1916. Daaruit blijkt een flinke toename van de omzet in september; vooral bloem en gist werden in grote hoeveelheden verkocht. Men mag dus aannemen dat er in ruime mate vlaaien werden gebakken. Van Loo noteerde in de marge het bedrag van de omzet tijdens het octaaf van 1915: 143 gulden. Overigens leert dit kasboek dat er in de winkel “sjapulieren” te koop waren voor 5 cent. Menigeen zal niet meer weten wat dit voor een devotie-artikel was. Het is totaal uit het beeld verdwenen. Een goed woordenboek kan nog hulp bieden. Het waren twee vierkante lapjes stof, met twee schouderlinten aan elkaar verbonden, zodat het aan de borst en op de rug gedragen kon worden, als een soort verkleinde uitvoering van een kloosterhabijt, ter ere van een heilige of uit verbondenheid met een kloosterorde.

medailles door de jaren heen

Broederschap van Cornelius

Al in 1940 vroeg de toenmalige pastoor Kurris aan de bisschop toestemming voor de oprichting van zo’n genootschap, maar de bisschop voelde daar niet voor. Borgharen en Heerlerheide kenden al een dergelijke broederschap en onderlinge concurrentie was waarschijnlijk niet zinvol. De pastoor heeft zijn initiatief niet doorgezet. Niettemin kent de parochie nu sinds 1991, of mogelijk al eerder, een broederschap. Elke maand is er een mis voor de leden, die uit geheel Zuid-Limburg afkomstig zijn.
De kennis omtrent deze instelling bij de geïnterviewden is tamelijk beperkt: men weet dat het bestaat, kent soms ook enkele deelnemers, maar veel meer weet men niet.

Slot

Bedevaarten, al dan niet gecombineerd met familiebezoek, hoorden bij het normale levenspatroon. Uiteraard vanuit een geloofsachtergrond, maar de sociale aspecten, zoals contacten met anderen en gezelligheid, waren zeker evenzeer van belang. Een van onze gesprekspartners wist te verhalen van een familielid, die een epileptisch insult had ondergaan, wat de reden was voor de familie om de heilige Cornelius jaarlijks met een bezoek te eren. Vaak was er echter geen bijzondere aanleiding voor de specifieke devotie. Velen ruilden de viering in Schin op Geul probleemloos in voor een alternatief. Bedevaartstochten naar de H.Gerardus in Wittem, dan wel de Mariaverschijningen in Banneux, al dan niet te zien als een uitje, werden het meeste genoemd.
Maar zoals we in september 2009 zelf hebben kunnen waarnemen, komen er ook in de 21e eeuw nog steeds vereerders van de H. Cornelius naar de kerk van Schin op Geul.

Frans Vanmeulebrouk

Bronnen

- Via de website van het Meertensinstituut is veel informatie over de bedevaartplaatsen in Nederland beschikbaar: www.meertens.knaw.nl/bedevaart met o.a. een overzicht van H.Cornelius Schin op Geul door Jan van Herwaarden en Otto Thiers.
- Er is een Duitse site (www.cornelissen.de), die zeer uitgebreide informatie over deze devotie bevat.
- A. Scheepers, St. Cornelius-boekje of beknopte schets van het leven, den marteldood en de vereering van den H. Cornelius, paus en martelaar, patroon tegen vallende ziekte, jicht, stuipen, kinkhoest en alle zenuwlijden (Gulpen: Alberts, 1888; 48 p.; latere uitgaven met 64 p. uit 1889, 1897 en 1900, 1937, 1938).
- Het parochiearchief H.Mauritius Schin op Geul is in het gemeentearchief van Maastricht in te zien.
- Albert van Rooijen, Vereering van den H. Cornelius (bijzonderen patroon tegen zenuwziekte) in Nederlandsche kerken en kapellen (Leiden: Futura, 1918)
- Matthias Zender, Räume und Schichten mittelalterlicher Heiligenverehrung (Düsseldorf: Rheinland Verlag, 1959)
- J.F.R.Philips “De landbouw in een statische maatschappij” in “de Geschiedenis van de landbouw in Limburg 1750-1914”, Assen 1965.